

Eski İstanbul semtlerinin şiiri

İstanbulu çok seven eski şairlerimiz onun içinde yaşamağa başladıkları andan itibaren meşhur semtlerini, cami, saray, çarşı, hamam ve bahçelerinin hususiyetlerini uzun veya kısa tasvirlerle belirtmekten geri kalmamışlardır. Bu tasvir ve telmihlerin çoğu şakacı bir mahiyette görünmekle beraber bazan bir iki kelime içinde devirlerinin renklerini ve hususiyetlerini öyle kuvvetli hissettirirler ki insanın o devirlerde yaşadığına inanacağı gelir.

İstanbulun bütün meşhur âbideleri yerlerine konulurken bunların bânileri daima şairleri aramış, onların yazacakları şiirleriyle binalarını süslemeyi hiçbir zaman ihmal etmemişlerdir. Çeşmeler, sebiller, mektepler, muvakkithâneler, kütüphaneler, camiler, tekkelerde hep bu şiirlerin en mâhir hattatlara yazdırılmış en güzel yazılarıyla kitabelerini sokak sokak karşımızda buluruz. Sarayların içlerinde bile duvarların etrafını çepçevre saran şiirler görülür. Bu şiirler bugün nişanı kalmamış olan pek çok yalıları ve konakları da bir zaman içinden ve dışından süslemişti. Bu hususî binalardan sonra dedelerimiz hele şiirin içine giremeyeceği umumî bir bina tasavvur bile edememişlerdi. Hakikaten bir şiir diyarı olan eski İstanbulun hemen her sokağında karşımıza nefis hatlarla yazılmış bir şiirin çıkmamasına imkân yoktur. Çünkü onların bânileri mimarlarla beraber şaire de müracaatı elzem addediyorlardı. Taşı yoğuran mimarın yanında bir de hayali yoğuran şair bulunuyordu. Her tarafta hakikatle beraber hayalin tasavvur edebileceği güzellikleri de serpiştirmeyi dedelerimiz münasip görmüşlerdi. Onlar bütün cadeler, bütün sokaklar boyunca bu hayalleri koşturmaktan garip bir zevk duyan iyi insanlardı. Şiiri yalnız kâğıt sahifelerine değil, karşımıza çıkacak her yere mühliyor ve herkes için bir hayal nasibi, maddenin çiğliğinin ötesine geçen bir düşünce huzuru vermeyi istiyorlardı.

Bir binanın ne zaman yapıldığını belirtmek maksadiyle senesinin üstünde örülen öyle garip bir his ve hayal örgüsü kuruluyordu ki şairler divanlarında bunlar için ayrı bir fasıl açmağa mecbur oluyorlardı. Hayalin koşturduğu bu sokaklardan herkes gibi geçen şair de sanki divanın içindeki sahifelere girmiş gibi oluyordu.

Her yeni bina kuruldukça İstanbulda tedricen değişen yeni bir âlem peyda oluyor, güzellikler yenileniyor, şehir durmadan sihirli bir

kudretle başka başka hayallere yol açan renkler ve şekiller içine gömülüyordu. İstanbulu seven, onu güzellikler, kolaylıklar, rahatlıklar içinde yaşatmak isteyen her hamiyetli insan kudreti nispetinde çalışıyor, uzak yollardan sular bulup büyük masraflarla bir sokağın başına bir çeşme kuruyor, bir şadırvan, bir sebil, bir hamam, bir mektep yaptırıyordu. Cami ve mescitlerden başka mektebinden hastanesine kadar her türlü hayratla bu şehri süslemeğe çalışıyordu. Her eserin bânisi son sözünü şaire bırakmıştı. Halk da hakikaten tam bir şiir dünyası içinde yaşıyordu. Şair ise şehirde divanlarını yazar gibi doluşuyordu.

Türkler bu şehrin ilk defa surlarıyla karşılaşmışlardı. Fakat içine girdikten sonra artık o kapılar açılmış, Tacî Zâdenin dediği gibi olmuştu:

**Sehergehden kapûlar şâmedek tâ
Göz âcüb âlemi eyler temâşâ**

Surların çevrildikleri hendeklerin ötesinde fersah fersah mesafeleri kaplayan toprakları gül ve lâle bahçeleri kaplamıştı:

**Bu hendekden öte ferseng ferseng
Bitürmüş lâle vü güller kıl ü seng**

Bu müş'irden anlaşıldığına göre, "kamu cennet misali ravzalar" kurulmuş, yani sûrun içinde de çiçek bahçeleri tarhedilmiş bulunuyordu. Bunların aralarında bol miktarda yemiş ağaçları ve serviler de vardı. Bilhassa bu serviler medhediliyordu. Türklerin çok sevdikleri bu yalnız mezarlıkları karartan bir heyulâ değil, zarif endamiyle gül bahçelerini, hattâ bir çeşmenin başını süsleyen makbul bir ağaçtı.

Fatih'in yaptırdığı sarayı medheden şair Vezir Ahmed Paşa bu sarayda padişahın huzurunda yanan mumdan "kandil uyarmak" için mehtabın geceleri pencereye geldiğini, onu süpürenlerin yerden kaldırdıkları tozlarla gök kubbesine kâfur kokuları dağıldığını söyler. Duvarına servi resmedilen bu sarayın her tarafında akar sular vardır:

**Şâdile geçen ömr gibi tâze vü hurrem
Ol sù ki serâyında hemişe olur icra**

Fakat Lâtifi'nin (1584) dediği gibi asıl bahçe, saray bahçesi görülecek şeydi:

**Dirahtistan ü sebzistân ü bustan
Anâ nisbet İrem bağ-ı gülistan**

Gülhane bahçesi, şehrin içinde galiba fetihten zamanımıza kadar bahçe olarak kalmak im-

İstanbul — Eski İstanbul kayıkları
Caïque sur le Bosphore (Tableau d'Atamyan) XIXe Siècle

tiyazını kaybetmemiş olan yegâne bahçedir. Biraz üstündeki At Meydanı yani eski Hipodrom, bu bahçenin hemen imtidadı gibiydi. Aralarında Saray Meydanı, daha doğru adıyla At Meydanı denilen birinci avlu arasında dışarıda Ayasofya, içeride Sent İren olmakla beraber, Sultanahmet Camiinin bulunduğu yerden ve arkadan, Cankurtaran taraflarından sahilde Sarayburnuna kadar uzanan bir ağaçlık ve yeşil saha göze çarpıyordu. Saray aşağıdan, yukarıdan bu ağaçlar arasında bulunuyordu.

Yukarıdaki At Meydanı, ilk zamanlarda halkın fevc fevc dolup taşıdığı bir yerdi. Caddelerden, sokaklardan buralara akın ediyorlardı:

Oldur şehir içre At Meydanı
Hublar mecma'ı safâ kânı
Cem'olurlar arâya hâs ile âm
Sanki âdem denizidir o mekân
Her sokakdan gelür sığâr ü kibâr
Akar ol bahre sânasın enhâr
Ol yüce yerden eylesem nazarı
Görünür Akdeniz cezireleri

Dakağın Zade Yahya Bey (582)

Orası en eski şairlerin anlattıkları gibi en mühim gezme, eğlence ve toplantı yeri idi:

Milki meydân-ı saadet dâhi At Meydandur
(Serezli Sâdi)

Bilhassa XVII. Asırda ağaçları çok seven

İstanbulular buraya koşuyordu. Şeyhülislâm Yahya Efendi:

Pür olsun hûblarla At Meydanı Stanbûlun
demmişti. Burada güzel endamlı zarif atlara sahip dolaşanlar da çok oluyordu. Daha çok sonraları Nedim bile:

Binüb sad izz ü nâz ile semendi şûh reftâre
Güzeller At Meydanında aldı şimdi meydanı
demmişti. Sultanahmet Camii, Ayasofyadan sonra buralarını bir kat daha şenlendirmişti. Geceleri de dolaşanlar oluyordu. O zaman mehtap burada yıldızları meşale gibi kullanarak aydınlatıyordu:

Bir donanma var Beligâ cem'olub hayi-i
nücûm
Gice At Meydanına meş'al yapar mehtâb-ı
çerh

İstanbuluların şehirleri kadar sevdikleri Ayasofya da burada idi. Asırlardan beri şark dünyasına şöhret salan bu mâbedle öğünürlerdi. Yeşil, beyaz, balgamî sonaki mermer sütûnları arasında dolaşan şairler bu sütûnların hârelerine, mozaiklere dalıyor, türlü ziya ve renk oyunları içinde huşû ile ibadet eden mes'ut insanlardan bahsediyorlardı.

Yahya Bey:

Ayağuna akar su gibi cihan
Halk-ı âlem dâsuna muhtâc
Kubbeden var başında bir ulu tac

**Getürür ehl-i hâli ol cûşa
Benzer ol mürşid-i abâpûşa
Evvvel ikî minâresi meselâ
Haddi zâtinde iki dest-i dua**

diyordu. Bâyezid II devrindeki iki minare... Yine meşhur müverrih Hoca Sâdeddin (1599) de bu renk renk sütünlardan, zarif minarelerden bahsediyor. Fakat burada artık Türk hükümdarları da cesim ve zarif mâbedlerini kurmağa başlamışlardı. Fatih'ten sonra Bâyezid II nin, Selim I in camileri, daha sonra Süleymaniye, Sultan Ahmed I in meşhur camii ve bu arada birçok sultan kadınefendi ve sadrazamların bina ettirdikleri meşhur camiler geliyordu.

İlk devirlerde "Camiikebir" adı verilen ve şimdiki şekliinden başka olan Fatih Camii'nin derhal etrafında imareti, dârüüşşifası, medreseleri ile beraber bir üniversite sitesi kurulmuş, mahallesi de çok geçmeden kendiliğinden vücud gelmişti. Şifahane, yani hastahanesi pek meşhurdu:

**Anun mâcunları her derde dârû
Bulur sıhhat içine gîrse sayrû**

Semaniye medreseleri denilen bu medreselerde o zamanda şarkın muhtelif diyarlarından getirilmiş en kıymetli müderrisler bulunduğunu yine Cafer Çelebiden öğreniyoruz. Bazan "Sultan Muhammed" diye anılan bu semt için:

**Sultan Muhammedde seyrole Belîğ elbet
Derbeste ise gönlün anda bulunur Fâtih**

demmişti. İstanbulun ilk beliren semtlerinden biri de Davutpaşa idi:

Hoş elhan hûbrûlarla musaffâ

Behište ta'nider Davutpaşa

Yazın burada tıpkı bugünkü Florya Plâjı gibi denize girildiğini aynı şair Cemalî'den öğreniyoruz. Bu "cânibin bahrinin kumsal olduğunu", binaenaleyh insanların da kum gibi üşüştüklerini söylüyor.

İstanbulun beğenilen, sevilen bir başka semti de Vefa idi:

**Vefa meydanına gelsün dîvânânı Sitanbulun
diyen Yahya Efendiden sonra bu semtte oturan
şair Haşmet (1768):**

**Bizetesrife mâni, va'dine incazdır amma
Behey zâlim hele bir kerrecik semt-i**

Vefa'dan geç

demmişti. Yine Pertev (1807) de:

Nice gelmez benim bu hûşuma fikret a

hercâi

Rakîb ile Vefaya doğru in git sen de

Zeyrek'den

beytiyle bu semte dair bir imada bulunmaktan kendisini alamamıştı.

Vefa meydanı ve semti ile Süleymaniye tarafları İstanbulun kibar tabakasına mensup büyük konakların inşa edildiği pek gözde olan bir semti idi. Akşamları ve mehtaplı yaz geceleri, bilhassa Ramazanlarda Fatihle Şehzadebaşı fevc fevc gezintiye çıkan her sınıf halkla dolardı XVIII. Asır şairlerinden Haşmet (1768), Şeyh-ülislâm Esad Efendiye yazdığı bir kasidenin nesibinde böyle bir Ramazan gezintisini anlatmaktadır:

Ekseri serv-i fidan Câmî-i Fatihde gezer

Havlunun her tarafı dilber ile malamal

beytiyle devam eden bu şiir daha sonra mealen şöyledir: "Kimisi zendostluk için eline bir kızıl gül alır, kimisi âşıkı ile el ele tutuşup gezmektedir. Yer yer manavlar ellerinde terazilerle halka: "Efendi, ne olur bizden al!" diye yalvarıp bağırırmaktadırlar. Allah Allah, o güzellerin gezintileri nedir? Gönlümün hali onları seyretmekle perişan oldu. Tab'im bu gezintilere beni de esirce meylettirdi. Gönlüm uzun boylu bir güzelin ayaklarına su gibi akıp onu gölge gibi takibetmeğe beni mecbur etti."

Şehzadebaşının Birinci Dünya Harbine kadar devam eden piyasalarının yine Haşmet'in yaşadığı XVIII. Asırda revaçta olduğu anlaşılıyor:

Bir âfet-i mehpâre zuhur itdi seherde

Hem sînn-i şerifi henüz on dört yaşında

Girmez ele bülbül gibi sad çâk de olsa

Gördüm o gül-i nahveti Şehzadebaşında

XIX. Asırda, yani Avrupayı taklidin şiddetlendiği devirlerde içtimai hayatta henüz pek az değişiklik olmuştu. Yine aynı seyranlar, aynı hız ile Şehzadebaşı piyasalarında görülüyordu. 1876 da ölen Nail isminde bir şair:

Şehzadebaşında seni ey gevher-i yekta

Çok özledim amma

Bir gün ki kamer tâb-ı ruhun olmadı

ruhşân

diyor. Direklerarasına, sucu sırasına temel atıldığını, yani uzun zaman beklediği Veznecilerde gönlünün tartıldığını, Kâğıtçılarda, yani Beyazıdın üst kısımlarında biraz oyalandığını, Kökçüler içinde kökleştğini, bir hafta hep bu şekilde beklediğini söylüyordu. Şehir içinde bugün Beyoğlu Caddeikebirinde görünen kalabalık o zamanlar buralarda tekâsüf ediyordu. Fakat bunlarda mevsimlerin, Ramazanların büyük bir payı vardı.

Asaf Hâlet ÇELEBİ

